

УДК 371.124:33:378

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

С.В. Цимбал

кандидат психологічних наук, доцент
кафедри англійської мови для технічних і агробіологічних спеціальностей,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ
e-mail: fedko_s@ukr.net

ФОРМИРОВАНИЕ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТОВ НЕЯЗЫКОВЫХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

С.В. Цимбал

кандидат психологических наук, доцент
кафедры английского языка для технических и агrobiологических специальностей,
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, г. Киев

FORMING OF COMMUNICATIVE CULTURE OF STUDENTS OF NON-LINGUISTIC SPECIALTIES

S.V. Tsybmal

PhD (Psychology), Associate Professor,
the Department of English for Technical and Agrobiological Specialities,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

Розглядаються підходи до розуміння комунікативної культури особистості та основних способів її формування. Встановлено, що формування комунікативної культури буде здійснюватися шляхом впровадження в процес навчання та виховання, моделюються організаційно-педагогічні форми міжособистісного співробітництва студентів, що повинно спонукати їх до свідомої та рефлексивної реалізації комунікативної культури в освітній діяльності.

Ключові слова: комунікативна культура; процес навчання; студент; освітня діяльність.

Рассматриваются подходы к пониманию коммуникативной культуры личности и основные пути ее формирования. Констатируется, что формирование коммуникативной культуры реализуется через внедрение в учебно-воспитательный процесс смоделированных организационно-педагогических форм межличностного взаимодействия студентов, что должно побуждать их к сознательной и рефлексивной реализации коммуникативной культуры в учебной деятельности.

Ключевые слова: коммуникативная культура; процесс обучения; студент; образовательная деятельность.

Approaches to understanding the communicative culture of the personality and basic ways of its forming are examined. It is established, that forming the communicative culture will be realized through introduction in the studying and upbringing process the modelled organizationally-pedagogical forms of interpersonality co-operation of students, that must induce them to conscious and reflection realization of the communicative culture in educational activity.

Keywords: communicative culture; learning process; student; educational activity.

Процеси, які відбуваються нині в Україні, інтеграція до Європейської спільноти орієнтують освітні заклади на виховання високоморальної, соціально зрілої особистості, здатної активно впливати на оточуючий соціальний і природний світ, встановлювати і підтримувати емоційно сприятливі міжособистісні взаємини у повсякденній життєдіяльності та виробничій сфері, максимально широко реалізувати особистісний потенціал щодо власного соціально-комунікативного

зростання.

Сучасна педагогічна наука має бути спрямована на фундаментальне розв'язання суперечностей, які виникатимуть у процесі виховання та навчання комунікативної культури майбутнього фахівця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Комунікативна культура, проблеми комунікації завжди були у центрі наукової уваги багатьох дослідників. Загалом, концепція комунікативної культури виникла як логічний розвиток попередніх теоретичних форм рефлексії людського спілкування, проблеми, яка є постійним супутником соціальної філософської теорії протягом усієї історії її існування. В змістовно-термінологічному сенсі поняття «комунікація» перебуває в одному ряду з близькими за змістом поняттями «взаємодія» (взаємини), «людські стосунки», «взаємообумовленість», «взаємовплив» тощо. В цьому розумінні різні аспекти людських зв'язків аналізувалися в творах таких класиків соціальної філософії, як Дж.Локк, Т.Гоббс, Г.В.Ф.Гегель, К.Маркс, Е.Дюркгейм, М.Вебер, М.О. Бердяєв, П.О. Сорокін.

Останнім часом активізувались спроби науковців визначити умови й педагогічні можливості формування комунікативної культури, оскільки вона є однією з професійних цінностей сучасного молодого спеціаліста. У зв'язку з цим викладачі вищої школи приділяють значну увагу формуванню свідомого ставлення студентів до майбутньої професійної діяльності, досягненню високої культури мовлення, розвитку навичок ділового спілкування, самовихованню та самоусвідомленню студентів. Збільшується кількість робіт, присвячених формуванню комунікативної культури фахівців як важливого чинника їхнього професіоналізму (В.М. Галузинський, В.М. Гриньова, М.Б. Євтух, Л.М. Калашнікова, К.М. Левітан, Г. Мелхорн, Л.М.Мітіна, Є.І. Пасов, Е.М. Соф'янець, У.Риверс).

Мета дослідження. Відтак, актуальним постає формування комунікативної культури у студентів. Відповідно, **завданням статті** постає психолого-педагогічний аналіз процесу формування комунікативної культури у студентів немовних спеціальностей у контексті з'ясування головних підходів до розуміння комунікативної культури людини.

Комунікативна культура – один із наріжних екзистенційних та генеративних аспектів людської цивілізації, яка сформувалася та існує саме завдяки комунікації між її членами. Таким чином, комунікація постає важливим аспектом культури, як і культура – важливою умовою реалізації комунікації. Як засвідчує аналіз наукових джерел, соціальний розвиток особистості поза комунікацією, без співпраці й діалогу неможливий [9, с. 76].

Комунікація як одна із головних складових культури перебуває в одному смисловому ряду з близькими за змістом поняттями «взаємодія» (взаємини), «людські стосунки», «взаємообумовленість», «взаємовплив» [11, с. 473]. Комунікація (від лат. *communico* – повідомлення, зв'язок, спілкування) виражає процесуально-практичні та особистісно-гносеологічні аспекти соціальної взаємодії. Тому у філософії термін «комунікація» використовується перш за все як ознака адекватної та цивілізованої взаємодії особистостей, соціальних угруповань, націй та етносів, яка розгортається на основі толерантності й порозуміння [14, с. 291].

У цілому комунікативну культуру особистості можна визначити як систему знань, норм, цінностей і зразків поведінки, прийнятих у соціумі, а також вмінь адекватно, природно реалізувати їх у взаємодії, спілкуванні. Відтак, комунікативна культура володіє загальними ознаками культури, відображаючи специфічний характер комунікації. У цьому розрізі комунікативна культура може бути визначена як складне, багатопланове явище, що передбачає становлення і розвиток соціально закарбованих контактів між людьми, які породжуються проблемами спільної діяльності, включають в себе обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприймання та розуміння іншої людини [13, с. 326].

Процес комунікації у аспекті комунікативної культури виявляє такі моменти спілкування, як

взаємодія, відносини, контакти, інформаційні обміни, що складають певну системну цілісність – певне цілісне суспільне і духовне, психологічне і морально-нормативне утворення. Суттєво, що визначення комунікації за допомогою категорії культури відрізняє її сучасне значення від технократичного, відповідно до якого комунікація розглядається як мережа каналів, за якими передається певна інформація. У цьому розумінні комунікативна культура близька за змістовим визначенням до комунікативної етики, системи моральних принципів, норм і цінностей, які покликані надавати міжособистісним взаєминам гуманістичної значущості [10, с. 29].

Як засвідчує аналіз наукових джерел, комунікативна культура особистості розглядається і як важливий компонент загальної культури індивіда та постає однією з умов самореалізації людини й досягнення життєвих цілей у стосунках з оточуючими. Тому комунікативна культура може розумітися і як складне психологічне новоутворення особистості, як результат її соціально-комунікативного розвитку. Суттєво при цьому, що комунікативна культура інтегрує в собі творчий потенціал людини, її різнобічні здібності, певну суму знань (зокрема, знань психологічних закономірностей спілкування, соціально-етичних норм, комунікативних правил, зразків поведінки, соціальних ролей тощо); потрібну для діяльності сукупність комунікативних умінь і навичок; вербальні і невербальні, екстравербальні способи і засоби комунікативної взаємодії; систему комунікативних якостей і емоційно-вольових властивостей особистості; певний рівень інтелектуального і морального розвитку, в тому числі етико-комунікативну орієнтованість особистості у спілкуванні як систему її поглядів на інших людей і саму себе, що спонукають до самоаналізу, самовиховання і саморозвитку [6, с.259].

Важливо при цьому, як вважає Л. Е. Орбан-Лембрик, у структурі особистості комунікативні властивості є інтегральними її характеристиками та новоутвореннями, за допомогою яких здійснюється взаємозв'язок особистості із соціумом та із собою, сприйняття та відображення нею соціальних взаємин та реалій життя, забезпечуються адекватні контакти між людьми. За допомогою процесу спілкування індивід інтегрується у сферу ідей, думок співрозмовника, у коло його актуальної і потенціальної активності. Відтак, комунікативні характеристики індивіда характеризують особистість через призму її можливостей як конкретного і реального учасника спільної з іншими діяльності, визначають ефективність цієї комунікативної діяльності [9, с.77-79].

Зазначене вище дає підставу говорити про набір комунікативних компетентностей особистості, який виявляється у сформованості в неї певних знань, умінь і навичок, індивідуальних характеристик, ціннісно-мотиваційних утворень, емоційно-вольової сфери, творчих якостей тощо.

Таким чином, можна говорити про творчий рівень розвитку комунікативних компетентностей особистості, який відображає вищий рівень розвитку комунікативної свідомості особистості. Відтак, актуальним є розгляд процесу інтеграції комунікативних та творчих компонентів у структурі самосвідомості особистості, що актуалізує творчу комунікацію особистості, під якою можна розуміти суб'єкт-суб'єктну взаємодію, необхідною умовою якої є усвідомлення учасниками цієї взаємодії іншого як самоцінного, унікального, вільного суб'єкта, відкритого до самостійної активності. Тим більше, що реакція на поведінку інших у процесі спілкування завжди опосередковується самосвідомістю, співвідноситься з її рефлексивним «Я» (як складової Я-концепції особистості). При цьому інтегративне, творче і глибинне спілкування отримує свою завершеність лише у інтеграції зі спілкуванням, яке ґрунтується на міжособистісних принципах. Суттєво, що у процесі інтеграції комунікативних та творчих компонентів велику роль відіграє емоційний компонент спілкування, а складниками цього компонента є емпатія, безпосередність, повага до інших, щирість, відкритість оточенню [3, с.8-16].

Виходячи із зазначених вище підходів до розуміння комунікативної культури, її *формування* у навчально-виховному процесі має ґрунтуватися на певних психологічних та соціальних особливостях

феномену комунікативної культури. Природно, що цей процес має орієнтуватися на закономірності становлення та формування комунікативної культури у процесі онто- та філогенезу людини. У зв'язку з цим А.В. Мудрик, аналізуючи спілкування школярів як феномену соціальних відносин (де спілкування торкається внутрішнього "Я" людини [7, с.81]), виділяє такі вікові етапи спілкування:

- дитячий, предметом якого є предметно-практична діяльність молодших школярів;
- підлітковий, предметом якого є сам підліток як суб'єкт практичної діяльності;
- перехідний, предметом якого є сам школяр як суб'єкт спілкування;
- юнацький, предметом якого є сам старшокласник як суб'єкт відносин [7, с.25; 8].

Інший важливий аспект формування комунікативної культури стосується розвитку перцептивної сторони процесу спілкування, де виявляється певна вікова динаміка міжособистісного сприймання студентів немовних спеціальностей, зумовлена взаємодією загальновікових закономірностей та індивідуально-типологічних особливостей вихованців. Тут можна говорити про сенсорні модальності сприйняття дійсності людиною (аудіальний, візуальний, кінестетичний), як їх розуміє нейролінгвістичне програмування, яке спрямоване на побудову алгоритмів гармонізації функцій цих модальностей, акцентуючи при цьому увагу на використанні всій сукупності вербальних та невербальних (оптико-кінетичних, паралінгвістичних, екстралінгвістичних) засобів [4, с. 6].

Таким чином, процес формування комунікативної культури студента передбачає розвиток психоемоційної, афективно-перцептивної, емоційно-вольової, ціннісно-мотиваційної сфер особистості, її інтелектуальних, творчих якостей, що реалізується через розширення соціального кола спілкування, через розвиток соціально-рольового репертуару студента, формування певного досвіду спілкування. У зв'язку з цим можна говорити про три вирішальних чинники збагачення досвідом спілкування: спосіб взаємодії, набутий у результаті характерного для певного суспільства навчання; генетичні можливості (тобто комунікативні здібності) і впливи соціального середовища. Активному соціальному навчінню передуює період латентного навчання дитини, що може розглядатися як механізм збагачення людини життєвим досвідом спілкування. Здобутий індивідом у міжособистісних контактах унаслідок активної пізнавальної діяльності досвід інтеріоризується і закладається в когнітивних структурах його психіки у вигляді певних вмінь та, загалом, особистісних новоутворень [5, с.245].

Відтак, певним показником комунікативної культури людини є її ставлення до інших, вербальне і невербальне мовлення, згармонізована експресія, міміка, жести, пози, оцінки, судження, мовлення, дії й інші характеристики поведінки, які є як зовнішнім проявом емоційних станів, властивостей характеру, так і відзеркаленням ставлення людини до подій, оточуючого світу та інших суб'єктів взаємин, до себе.

Суттєво, що комунікативні аспекти поведінки особистості розвиваються у процесі особистісного спілкування, під яким І.Д. Бех розуміє таку суб'єкт-суб'єктну взаємодію, де на основі обміну особистісних позицій суб'єктів можливе їх морально-духовне зростання. При цьому у сфері особистісних діалогічних взаємин вихователь і вихованець завжди мусять сумісно розв'язувати особистісну (соціально-моральну) задачу, кінцева мета якої – свідоме прийняття вихованцем певної морально-духовної цінності вихователя, причому таке прийняття, яке перетворює дану цінність у суб'єктивне смислове надбання, що виступає у ролі внутрішнього регулятора його вчинків. Це дозволяє вихователю як особистості здійснити у комунікативній взаємодії значущі перетворення життєдіяльності вихованця, готувати його бути справжнім суб'єктом морально-духовної культури людства [2, с.8-14].

Висновки. Відтак, у контексті формування комунікативної культури важливим є створення особливого науково організованого педагогічного соціуму, який вирізняється від звичайного соціального середовища вищими за змістом та інтенсивністю характеристиками спільної діяльності

та спілкування, емоційно й інтелектуально насиченою атмосферою співпраці й творення. Колектив педагогів, при цьому, як вважає І.Д. Бех, виступає не в декларативній формі «групи колег-одномудців», а у формі «колективу творців», що діє відповідно організованого порядку, ритуалів, прийнятих у певному середовищі. При цьому вихователі, педагоги прилучаються до спільної дитячої діяльності як рівноправні творчі її учасники [1, с. 26-27].

У плані практичної реалізації зазначених вище концептуальних підходів до розуміння сутності комунікативної культури та шляхів її ефективного формування у студентів можна говорити про певні методи і засоби виховання комунікативної культури [12, с. 97-101]. Обґрунтування цих шляхів постає важливим завданням психолого-педагогічної науки.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: Наук. видання. – К.: Либідь, 2006. – 416 с.
2. Бех І.Д. Особистість у соціогенетичному дискурсі: стратегія формування // Національна освіта: традиції і новації у контексті ідей Івана Огієнка: Зб. наук. праць. /За ред. проф. М.В. Левківського. – Київ-Житомир: ЖДПУ, 2002. – С. 4-12.
3. Говалешко О.М. Інтеграція комунікативних та творчих компонентів у структурі самосвідомості: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. – К., 2001. – 22 с.
4. Зовніченко Н.Б. Особливості розвитку комунікативної компетентності майбутніх практичних психологів системи освіти: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. – К.: 2005. – 20 с.
5. Коган М.С. Человеческая деятельность: Опыт системного анализа. – М.: Политиздат, 1974. – 328 с.
6. Корніяка О.М. Психологія комунікативної культури особистості школяра. – Дис. ... док. психол. наук. – К., 2007. – 456 с.
7. Мудрик А.В. Введение в социальную педагогику: Учебн. пособие. – Пенза, 1994. – 117 с.
8. Мудрик А.В. Общение как фактор воспитания школьников. – М.: Педагогика, 1984. – 112 с.
9. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: Посібник. – К.: Академвидав, 2003. – 234 с.
10. Сарновська С.О. Сучасна соціально-комунікативна культура (філософсько-методологічний аналіз). – Дис. ... канд. філософ. наук. – К., 2000. – 18 с.
11. Словник іншомовних слів / Уклад.: С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. – К.: Наук. думка, 2000. – 680 с.
12. Тимошук Н.С. Особистісно орієнтоване виховання старшокласників у процесі позакласної роботи. Навч.-метод. посібник. – Рівне: Волинські обереги, 2004. – 236 с.
13. Философский словарь //Под ред. И.Т. Фролова. – М.: Изд-во полит. литературы, 1986. – 590 с.
14. Философский энциклопедический словарь. – 2-е изд. – М.: Сов. энциклопедия, 1989. – 855 с.

References

1. Bekh I.D. Vychovannya osobystosti: Skhodzhennya do dukhovnosti: Nauk. vydannya. – K.: Lybid', 2006. – 416 s.
2. Bekh I.D. Osobystist' u sotsiohenetychnomu dyskursi: stratehiya formuvannya // Natsional'na osvita: tradytsiyi i novatsiyi u konteksti idey Ivana Ohiyenka: Zb. nauk. prats'. /Za red. prof. M.V. Levkivskoho. – Kyiv-Zhytomyr: ZhDPU, 2002. – S. 4-12.
3. Hovaleshko O.M. Intehratsiya komunikatyvnykh ta tvorchykh komponentiv u strukturi samosvidomosti: Avtoref. dys. ... kand. psykhol. nauk. – K., 2001. – 22 s.
4. Zovynichenko N.B. Osoblyvosti rozvytku komunikatyvnoyi kompetentnosti maybutnikh praktychnykh psykholohiv systemy osvity: Avtoref. dys. ... kand. psykhol. nauk. – K.: 2005. – 20 s.
5. Kohan M.S. Chelovecheskaya deyatelnost': Opyt systemnoho analyza. – M.: Polytyzdat, 1974. – 328 s.
6. Korniyaka O.M. Psykholohiya komunikatyvnoyi kul'tury osobystosti shkolyara. – Dys. ... dok. psykhol. nauk. – K., 2007. – 456 s.
7. Mudryk A.V. Vvedeniye v sotsyal'nuyu pedahohyku: Uchebn. posobyе. – Penza, 1994. – 117 s.
8. Mudryk A.V. Obshcheniye kak faktor vospytanyya shkol'nykov. – M.: Pedahohyka, 1984. – 112 s.
9. Orban-Lembryk L.E. Sotsial'na psykholohiya: Posibnyk. – K.: Akademvydav, 2003. – 234 s.
10. Sarnov'ska S.O. Suchasna sotsial'no-komunikatyvna kul'tura (filosofs'ko-metodolohichnyy analiz). – Dys. ... kand. filosof. nauk. – K., 2000. – 18 s.
11. Slovyk inshomovnykh sliv / Uklad.: S.M. Morozov, L.M. Shkaraputa. – K.: Nauk. dumka, 2000. – 680 s.
12. Tymoshchuk N.S. Osobystisno oriyentovane vykhovannya starshoklasnykiv u protsesi pozaklasnoyi roboty. Navch.-metod. posibnyk. – Rivne: Volyns'ki oberehy, 2004. – 236 s.
13. Fylosofskyy slovar' //Pod red. Y.T. Frolova. – M.: Yzd-vo polyt. lyteratury, 1986. – 590 s.
14. Fylosofskyy entsyklopedycheskyy slovar'. – 2-e yzd. – M.: Sov. entsyklopedyya, 1989. – 855 s.